

Володимир Ковальчук

ДОЛЯ БОГДАНА – РІДНОГО БРАТА СТЕПАНА БАНДЕРИ

У статті з'ясовано долю Богдана – рідного брата керівника Організації українських націоналістів Степана Бандери. На підставі непрямих свідчень документів з архівів Служби безпеки України встановлено, що особа з псевдонімом «Богдан», за описами схожа на Богдана Бандеру, перебувала у націоналістичному підпіллі на Миколаївщині, де і загинула у березні 1944 р.

Ключові слова: ОУН(б), Миколаївщина, Богдан Бандера, Степан Бандера.

В статтє выяснена судьба Богдана – родного брата руководителя Организации украинских националистов Степана Бандеры. На основании непрямых свидетельств документов из архивов Службы безопасности Украины установлено, что человек с псевдонимом «Богдан», по описаниям похожий на Богдана Бандеру, находился в националистическом подполье на Николаевщине, где и погиб в марте 1944 г.

Ключевые слова: ОУН(б), Николаевщина, Богдан Бандера, Степан Бандера.

In the article the destiny of the Bogdan Bandera is investigated. He was the brother of leader of the Organization of the Ukrainian Nationalists Stefan Bandera. On the basis of documents from archives of Security service of Ukraine it is established that the person with a pseudonym Bogdan was in OUN on the territory of the Mykolaiv region. There he died in March, 1944.

Key words: OUN(b), Mykolaiv region, Bogdan Bandera, Stefan Bandera.

Хоча нещодавно виповнилося 100 років з дня народження Степана Бандери, наукова монографія про цю знану постать української історії ще не написана. Дослідникам, які хочуть це зробити, «ускладнює життя» обмаль даних про багатьох представників його родини. Якщо про конкретний внесок Бандери у боротьбу Організації українських націоналістів (ОУН) за незалежність українських земель знаємо досить докладно, то місія рідних братів і сестер цього діяча, які також об-

стоювали визвольні ідеї, поки що висвітлена фрагментарно через брак документальних джерел. На перешкоді наступне: біографії братів Богдана, Олександра, Василя і сестер Марти-Марії, Оксани, Володимири настільки «закручені», що часом нагадують детективний сюжет, зрозуміти який можна тільки після прочитання останньої сторінки.

Особливо «не повезло» Богданові Бандері. Його коротка життєва дорога практично не вивчена, а з приводу того, де і за яких обставин він загинув, існують тільки не підкріплені документами версії. Оксана і Володимира Бандери вважали, пише дрогобицький дослідник Роман Пастух, що їхнього брата у 1940-х роках знищила агентура НКВС [10]. За іншими даними, Богдана Бандеру ліквідували німецькі гестапівці на Миколаївщині – у с. Піски Баштанського району [9]. Є і така версія: Богдан зі своєю дружиною і ще кількома повстанцями зустріли смерть 19 грудня 1949 року в криївці у селі Старичів Рожнятинського району Івано-Франківської області.

Відтак, навіть онук лідера бандерівської фракції ОУН – Степан Бандера – під час урочистої Академії на честь роковин діда, яка відбулася в грудні 2008 р. у Національній опері України, констатував, що нічого конкретного про долю Богдана не знає.

Матеріали, які нам вдалося виявити в Галузевому архіві Служби безпеки України, архівах його управлінь у Миколаївській та Запорізькій областях, а також допомога миколаївського краєзнавця Юрія Зайцева дозволяють частково «реставрувати» останні роки життя Богдана Бандери. Це і є метою даної статті.

Роком «перелому» став 1940-й. Під загрозою переслідування за членство в ОУН Богдан покинув рідні місця (Західна Україна саме стала радянською) і розпочав «мандрівне» життя підпільника. Він вдало перейшов західний кордон УРСР й осів у Холмі [8, арк. 50]. Навчався у тамтешній гімназії [8, арк. 46]. Незадовго до початку німецької-радянської війни, коли ОУН засилала до Центральної, Східної та Південної України свої «похідні» групи, долучився до однієї з них і разом з іншими «західняками» проник на Херсонщину.

Незадовго перенесемося у 1944 рік. У Запорізькій, Миколаївській, Херсонській областях йшло відновлення радянської влади. На допитах у НКВС місцеві підпільники, розповідаючи про оунівську мережу, раз-у-раз давали свідчення про якогось «Богдана». Але жоден з них – ні Олександр Яковлев, ні Павло Микитенко, ні Любомир Аліман – не знав точно, з ким насправді мав справу.

Скептик зауважить: справжнє ім'я Богдана Бандери слугувало йому за псевдонім в ОУН, а таке там майже не траплялося. Зате оптиміст

зверне увагу на наступне: згадані вище допитувані у 1944 р. дружно твердили, що «Богданові» 25 чи 26 років. А це збігається зі загально-відомим віком рідного брата провідника ОУН(б). Він народився у 1919!

Восени 1943 року «Богдан» (інші псевда – «Богданчик», «Іван») керував молодіжною мережею Херсонської округи ОУН(б) [4, арк. 67; 5, арк. 282]. Остання була підзвітна Миколаївському проводові, який очолював «Директор» [1, арк. 8 зв.]. За зв'язок між «Богданом» і «Директором» відповідала Яковлева Домна. Вище за «Директора» в організації стояв «Юрко» – це псевдо знаного діяча ОУН і УПА Василя Кука. Він перебував на чолі Крайового проводу з центром у м. Дніпропетровськ [1, арк. 34-35 зв.]. Завданням № 1 для «Богдана» (до речі, улюбленця «Директора») стала пропаганда серед молоді ідей організації [4, арк. 146 зв.].

Агітація серед юнаків і дівчат була для ОУН на Миколаївщині пріоритетною, адже за умов постійного гестапівського терору відчувалася стала потреба у нових людях. Спершу, після перевірки ідеологічних засад, зацікавленим давали читати щось з пропагандистської літератури, періодики чи листівки, які регулярно постачалися зі Західної України. Потім новачкам доручали неважку роботу (перенести пакет, документи, когось зустріти). У фіналі кандидат на членство мусив скласти присягу на вірність ОУН.

У жовтні чи листопаді 1943 року «Богдан» «засвітився» у замаху на німецького поліцая. Рятуючись від переслідування гестапівців у Миколаєві, він з колегами (Яковлев Олександр, Чухліб, Хвиля) заїхали у село Піски. Одного вечора, коли друзі зібралися у хаті Ніни Яковлевої, до них завітав поліцейський разом зі старостою села – далеким родичем Яковлева – і запропонував «підняти руки вгору». Як тільки почався обшук, «Богдан» блискавично вихопив у поліцейського гвинтівку, а Хвиля вистрілив тому в голову (потрапив у вухо) [4, арк. 68]. Після цього підпільники порозбігалися хто куди.

На початку 1944 року змінився керівник Миколаївського проводу ОУН. «Богдана» направляють керувати підпіллям у Баштанський район, оскільки воно там постійно «пробуксовувало». Новий провідник розгорнув бурхливу діяльність. Активність «Богдана» так вразила керівника Миколаївської округи ОУН(б) Павла Микитенка, що він на допиті у НКВС зарахував того до «найбільш небезпечних індивідів», а власне Баштанський район охарактеризував як «найбільш заражений націоналізмом» на Миколаївщині.

«Богдан» оселився у с. Піски. Проживав в оселі дівчини Моті. Ця круглолиця, 18–20-річна «низенька брюнетка» (за іншим джерелом –

«блондинка») жила у верхній частині села «з боку плавнів» [3, арк. 21 зв.]. Вона входила до гуртка жінок села на чолі з Галею Боровик, які симпатизували оунівцям [1, арк. 94 зв.].

Збереглися досить цікаві свідчення про характер і особисті якості тодішнього «Богдана». Ось яким він запам'ятався колезі: «25 років, західняк, усю його сім'ю репресувала радянська влада, нелегал» [1, арк. 183 зв.]. В інших протоколах допитів читаємо: «На вигляд років 18, хоча насправді має 26, з Буковини, низького зросту, худий, білявий, волосся світло-русяве, скуйовджене. Продовгувате бліде обличчя, очі сіро-голубі, ніс прямий, вуха великі, зуби криві. «Богдан» був досить «язикатий» і тому від нього Павло Микитенко дізнався чимало цікавого про Херсонську округу [1, арк. 72 зв.]. «...був фізично слабкий, але рішучий і сміливий, «живим в руки не здається» [1, арк. 94].

Увагу привертала і деяка дивакуватість поведінки нового керівника ОУН Баштанського району. За спостереженням того ж Микитенка, Богдан Бандера носив «завжди розстібнуте» сіре пальто, вбирався у темно-синій костюм, а штани його постійно були «по коліна у грязюці». Ходив він повільно, «по-дівочому, маленькими кроками, «... руки розведені у боки, долонями від себе, пальці рук завжди розчепірені й постійно рухаються» [4, арк. 124, 146 зв.].

Деся у лютому 1944 року всім стало зрозуміло, що не за горами зміна влад – з німецької на радянську. Тому керівник СБ «Роман» наказав спорудити криївки, щоб керівний актив зміг там перебути важкі дні. За даними Олександра Яковлєва, Богдан Бандера теж копав один з «бункерів» – біля села Мар'янівка. На початку березня він оселився у криївці («ямі») за 8 км на схід від села Піски.

У таких «ямах» керівники миколаївського (і баштанського зокрема) підпілля сподівалися пересидіти зміну влад, а потім легалізуватися під виглядом колишніх радянських партизанів. «Богдан» рекомендував вступати до ЧА і підшукувати там нових членів ОУН [4, арк. 92 зв.]. Паралельно на місцях планувався набір бажаючих у збройні «бойки». Зрештою, «заколотники» сподівалися спрямувати і тих, і інших воювати на Волинь у складі УПА. Багатьох турбувало земельне питання. «Богдан» обіцяв у майбутньому роздати землі селянам для «індивідуального користування» [5, арк. 221].

З Богданом Бандерою у криївці також переховувалися підпілляники села Піски – Яковлєви Олександр, Домна і Мотрона, Романенко, Тихоненко, Чухліб та інші. Любомир Аліман («Борис») носив до сховку продукти і білизну. Втім, за два-три дні цей прихисток виявили німці. Зав'язалася перестрілка. «Семена» було вбито, а «Борис» кудись про-

пав. Повстанці втекли. Якийсь час переховувалися у скирті соломи [4, арк. 70 зв.].

Підпілля Миколаївщини дуже потерпіло від березневої радянської масакри. Зокрема, за нез'ясованих обставин полягли його керівник «Директор», заступник Павла Микитенка «Микола» [1, арк. 23-23 зв.]. А сам Микитенко, «особисто знайомий» [2, арк. 213] з Богданом Бандерою, пішов на співпрацю з НКВС, але вже в лютому 1945 р. «за зраду Батьківщини» отримав 10 років виправно-трудових таборів [1, арк. 252].

За радянської дійсності підпілля ОУН(б) на Миколаївщині «посипалося» як картковий будинок. Так, тільки підпільник Кононов на слідстві НКДБ назвав 98 відомих йому оунівців у Дніпропетровській та Миколаївській областях, у тому числі керівників Дніпропетровського крайового і Миколаївського обласного проводів [3, арк. 56].

Закінчення життєвої стежки Богдана Бандери, за переказами очевидців, настало у березні – квітні 1944 р. За спогадом мешканки с. Піски Тамари Задираки, який навів миколаївський краєзнавець Юрій Зайцев, «Богдана» випадково застрелили червоноармійці з Сибірської дивізії, котрі перебували у селі на відпочинку. Це сталося 11 чи 12 березня: «Коли він забіг у сад, вояки його обступили і почали бити. Вони прийняли його за німецького шпигуна. Стрілянина припинилася, він заговорив із вояками – казав, що не німець і просив здати його у комендатуру. Я стояла приголомшена наче громом. Мені на пам'ять став мітинг і цей голос. Потім зірвалася з місця і підбігла до хлопців.

Кажу їм: «Він же не німець!»

А вони: «Ти його знаєш?»

– Ні, не знаю, але чую польський акцент, так говорять західні українці.

Я відразу здогадалася, що це той самий юнак, який виступав на мітингу. Він зрозумів, що я його намагаюся захистити, і вже вмираючим голосом промовив: «Я Богдан, я українець із Львова» – і невдовзі помер».

Богдана Бандеру поховали на городі Тамари Задираки. А перед тим, як його труп засипати землею, жителі села Піски ... зняли з нього одяг [7].

Чітких офіційних документів, які б розставили усі крапки над «і» у цій історії, так і не виявлено. Залишилося лише декілька непрямих документальних свідчень. Богдан Бандера лаконічно згаданий у протоколі допиту Олександра Яковлєва від 30 травня: «За чутками – вбитий» [4, арк. 146 зв.]. А 28 червня 1944 року начальник 4-го відділу «Смерш» 3-го Українського фронту зазначив, що «Богдана» на Ми-

колаївщині немає [6, арк. 421]. Будемо сподіватися, що у вітчизняних та зарубіжних архівосховищах з часом вдасться виявити більше інформації про Богдана – рідного брата провідника ОУН(б) Степана Бандери.

Джерела та література:

1. Архів Управління Служби безпеки України в Запорізькій області. – Ф. 6. – Спр. 2132.
2. Архів Управління Служби безпеки України в Миколаївській області (далі – Архів УСБУ в Миколаївській обл.). – Ф. 5. – Спр. 8776. – Т. 1.
3. Архів УСБУ в Миколаївській обл. – Ф. 5. – Спр. 8776. – Т. 2.
4. Архів УСБУ в Миколаївській обл. – Ф. 5. – Спр. 10807. – Т. 1.
5. Архів УСБУ в Миколаївській обл. – Ф. 5. – Спр. 10807. – Т. 2.
6. Архів УСБУ в Миколаївській обл. – Ф. 5. – Спр. 10807. – Т. 3.
7. Всеукраїнське товариство політ'язнів і репресованих: історія створення та діяльність / Пронюк Є. (упоряд.). – Київ: Український центр духовної культури, 2007.
8. Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф. 6. – Спр. 6112.
9. Зайцев Ю. Богдан Бандера склав голову в Пісках / Ю. Зайцев // Україна молода. – 2005. – 17 лютого.
10. Пастух Р. Не гестапо, а НКВД?.. / Р. Пастух // За вільну Україну. – 2008. – 23 січня // <http://www.zvukraine.lviv.mobi/?p=2610>.